

چالش‌ها و فرصت‌های حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان

سارا دهقان^۱

چکیده

حوزه‌های علمیه همواره نقش محوری در تربیت اخلاقی جامعه و هدایت نسل جوان داشته‌اند، اما تحولات اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژیک، این نهادها را با چالش‌های متنوعی در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان مواجه کرده است. چالش‌های معرفتی و محتوایی، شامل فقدان برخی مباحث اخلاقی کاربردی و به‌روزرسانی محتوای آموزشی است؛ چالش‌های ارتباطی و تبلیغی، ناظر به فاصله زبانی، روش‌های نامتناسب و ضعف بهره‌گیری از رسانه‌های نوین می‌باشد. چالش‌های ساختاری و آموزشی، محدودیت در برنامه‌ریزی درسی، کمبود دوره‌های تخصصی و ضعف هماهنگی بین مدارس علمیه را شامل می‌شود و چالش‌های اجتماعی و فرهنگی، ناشی از تغییرات سبک زندگی، تأثیر رسانه‌های جمعی و فشارهای اجتماعی بر جوانان است. در مقابل، حوزه‌های علمیه دارای فرصت‌های منحصر به فردی برای تأثیرگذاری اخلاقی هستند؛ پشتوانه غنی علمی و اخلاقی، ظرفیت تربیت نسلی از طلاب متخصص در اخلاق کاربردی، امکان بهره‌گیری از فناوری و رسانه‌های نوین و فرصت تعامل با دانشگاه‌ها، آموزش و پرورش و نهادهای فرهنگی، زمینه‌های تقویت نقش تربیتی حوزه را فراهم می‌کند. این فرصت‌ها در کنار بازنگری در شیوه‌های ارتباطی و محتوایی، می‌تواند موجب ارتقای اثرگذاری حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان و ایجاد نسلی متعهد، اخلاق‌مدار و پاسخگو به چالش‌های معاصر شود.

کلیدواژه‌ها: حوزه‌های علمیه، نیازهای اخلاقی نسل جوان، فرصت‌های اخلاقی و تربیتی.

^۱ طلبه سطح دو، شهرستان تفت، استان یزد.

نسل جوان، به عنوان بخش فعال و اثرگذار جامعه، در مواجهه با مسائل اخلاقی و رفتاری، نیازمند راهنمایی و هدایت مستمر است. در شرایط کنونی، تحولات سریع فرهنگی، فناوری‌های نوین ارتباطی و تغییر سبک زندگی، نسل جوان را با پرسش‌ها، چالش‌ها و گرایش‌های نوین مواجه ساخته است که پاسخ‌گویی به آن‌ها نیازمند ابزارها و روش‌های مؤثر و متناسب با زمان است. حوزه‌های علمیه با سابقه تاریخی غنی در تربیت اخلاقی و دینی، همچنان ظرفیت بالایی برای پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی جامعه دارند، اما تجربه نشان داده است که برخی چالش‌های معرفتی، ساختاری، ارتباطی و اجتماعی می‌تواند اثرگذاری حوزه را محدود کند. شناخت دقیق این چالش‌ها و در عین حال بهره‌گیری از فرصت‌های موجود، مانند پشتوانه علمی و اخلاقی، امکانات رسانه‌ای و ظرفیت تربیت طلاب متخصص، زمینه را برای تقویت نقش حوزه در هدایت اخلاقی نسل جوان فراهم می‌سازد. بنابراین، بررسی چالش‌ها و فرصت‌های حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان، نه تنها اهمیت علمی دارد، بلکه به عنوان یک ضرورت اجتماعی برای پایداری فرهنگ اخلاقی و تربیت نسل‌های آینده مطرح است. این مسئله، محور اصلی پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد و مسیر تحقیق را برای شناسایی نقاط ضعف و قوت حوزه‌ها در عرصه اخلاقی مشخص می‌سازد.

تحقیقات و مطالعات انجام شده پیرامون نقش حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان، نشان می‌دهد که این نهاد دینی با چالش‌ها و فرصت‌های متعددی مواجه است. برخی پژوهشگران، مسائل را از منظر چالش‌های معرفتی و محتوایی مورد بررسی قرار داده‌اند و معتقدند که محتوای آموزشی حوزه‌ها هنوز با نیازهای اخلاقی و فرهنگی نسل جدید هماهنگ نشده است. به عنوان مثال، دارات و همکاران (۱۴۰۳، ص. ۴۵) تأکید کرده‌اند که عدم به‌روزرسانی منابع اخلاقی و تربیتی متناسب با تغییرات فرهنگی و اجتماعی، یکی از مهم‌ترین موانع اثربخشی آموزش‌های اخلاقی است. از سوی دیگر، چالش‌های ارتباطی و تبلیغی حوزه‌ها نیز مورد توجه قرار گرفته است. کلانتری (۱۳۸۲، ص. ۶۲) اشاره می‌کند که فاصله میان زبان و شیوه تبلیغ حوزه و نوع فهم نسل جوان، سبب کاهش اثرگذاری پیام‌های اخلاقی شده است. تمیمی آمدی (۱۴۰۷، ق، ص. ۷۷) معتقد است که برنامه‌های آموزشی سنتی هنوز به طور کافی قابلیت پاسخ‌گویی به نیازهای نسل جدید را ندارند و نیازمند بازنگری و به‌روز رسانی هستند. چالش‌های اجتماعی و فرهنگی نیز از دیگر موانع مؤثر بر عملکرد حوزه‌هاست. احمدپور و رنجبری (۱۳۹۸، ص. ۵۴) بیان می‌کنند که تغییرات اجتماعی، توسعه رسانه‌ها و نفوذ فرهنگ‌های متفاوت، موجب شده است که جوانان کمتر به آموزش‌های سنتی اخلاقی توجه کنند و حوزه‌ها در برقراری ارتباط مؤثر با آنها دچار مشکل شوند. در مقابل، فرصت‌های حوزه‌های علمیه نیز در

پژوهش‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. پشتوانه غنی علمی و اخلاقی، ظرفیت تربیت نسلی از طلاب متخصص و امکان بهره‌گیری از رسانه و فناوری از جمله فرصت‌هایی است که می‌تواند پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان را تسهیل کند. محدثی (۱۳۸۲، ص. ۴۴) تأکید می‌کند که همکاری نهادهای دینی و فرهنگی با یکدیگر، موجب افزایش اثربخشی برنامه‌های تربیتی و کاهش فاصله میان نسل‌ها می‌شود. بنابراین، بررسی پیشینه نشان می‌دهد که حوزه‌های علمیه در عین برخورداری از پشتوانه علمی و ظرفیت‌های ساختاری، با چالش‌های محتوایی، ارتباطی، آموزشی و اجتماعی مواجه‌اند و بهره‌گیری هوشمندانه از فرصت‌های موجود می‌تواند نقش آنها را در تربیت اخلاقی نسل جوان تقویت کند. این بررسی‌ها مبنای تحقیق حاضر در تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های حوزه‌های علمیه قرار گرفته است.

هدف از نگارش این مقاله، شناسایی و تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان است تا ضمن روشن شدن نقاط ضعف و قوت، زمینه‌ای برای ارتقای کارکرد اخلاقی و تربیتی حوزه‌ها فراهم شود. این مطالعه می‌تواند مسیر مناسب برای تقویت ارتباط مؤثر حوزه با نسل جوان و ارائه پاسخ‌های علمی و عملی به نیازهای اخلاقی آنان را نشان دهد. ضرورت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که نسل جوان امروز با تحولات فرهنگی، اجتماعی و فناوری مواجه است و نیازمند پاسخ‌های اخلاقی تازه، جذاب و علمی است. حوزه‌های علمیه به عنوان پایگاه اصلی تعلیم و تربیت دینی، بدون بازشناسی چالش‌ها و بهره‌گیری از فرصت‌های موجود، ممکن است در تحقق رسالت اخلاقی و تربیتی خود ناکام بمانند. بررسی این موضوع، به ارتقای کارآمدی حوزه‌ها و انس بیشتر جوانان با آموزه‌های اخلاقی اسلام کمک می‌کند و نقش آنها را در هدایت نسل جوان تثبیت می‌سازد.

سؤال اصلی

چگونه حوزه‌های علمیه می‌توانند با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های خود، به صورت مؤثر به نیازهای اخلاقی نسل جوان پاسخ دهند و چه موانع و فرصت‌هایی در این مسیر وجود دارد؟

سؤالات فرعی

- ۱- چه موانع و چالش‌هایی از نظر محتوایی، ارتباطی، آموزشی و فرهنگی، موجب کاهش اثربخشی حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان شده است؟
- ۲- حوزه‌های علمیه با توجه به ظرفیت‌های علمی، اخلاقی، تربیتی و استفاده از فناوری و تعامل با نهادهای فرهنگی، چگونه می‌توانند به نیازهای اخلاقی نسل جوان پاسخ دهند؟

بخش اول: چالش‌های حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان

حوزه‌های علمیه همواره نقش محوری در هدایت اخلاقی جامعه و تربیت انسان‌های مؤمن داشته‌اند. با این حال، تغییرات سریع فرهنگی، اجتماعی و فناوری، زمینه‌ای برای بروز چالش‌های متنوع در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان ایجاد کرده است. این چالش‌ها نه تنها شامل ضعف در محتوای علمی و معرفتی، بلکه مشکلات ارتباطی، ساختاری و آموزشی و همچنین مسائل اجتماعی و فرهنگی را دربرمی‌گیرد. نسل جوان امروز با سبک زندگی، پرسش‌ها و توقعات متفاوت، نیازمند رویکردهای نوین و متناسب با شرایط خود است. بنابراین شناسایی و تحلیل این چالش‌ها، گامی ضروری برای تقویت کارکرد تربیتی حوزه‌های علمیه و افزایش اثرگذاری آنها در جامعه است.

الف) چالش‌های معرفتی و محتوایی

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که حوزه‌های علمیه در مواجهه با نیازهای اخلاقی نسل جوان با آن روبه‌رو هستند، شکاف معرفتی میان متون سنتی اخلاق اسلامی و مسائل نوپدید زندگی جوانان است. بسیاری از متون آموزشی حوزه، مبتنی بر شرایط اجتماعی و فرهنگی دوران گذشته نگاشته شده‌اند و به‌طور مستقیم به مسائل جدیدی همچون بحران هویت، روابط در فضای مجازی، آزادی‌های فردی، نسبی‌گرایی اخلاقی و سبک زندگی مدرن نمی‌پردازند. این فاصله معرفتی سبب می‌شود جوان امروز، پاسخ پرسش‌های اخلاقی خود را در منابع غیر دینی جست‌وجو کند و نسبت به کارآمدی نظام اخلاقی اسلام دچار تردید شود (احمدپور و رنجبری، ۱۳۹۸، ص ۵۱).

قرآن کریم نشان می‌دهد که یکی از شرایط اثرگذاری هدایت الهی، انطباق پیام با نیاز و فهم مخاطب در هر زمان است: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ؛ و هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر به زبان قومش، تا برای آنان روشن سازد.» (ابراهیم، ۴) این آیه بیانگر آن است که اگر زبان معرفتی و محتوایی آموزه‌ها متناسب با فهم نسل امروز نباشد، کارکرد هدایت‌گری خود را از دست می‌دهد. در تفسیر این آیه آمده است که «زبان» تنها گفتار نیست، بلکه شامل زبان فکری و فرهنگی مخاطب نیز می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص ۳۵).

از سوی دیگر، غلبه نگاه سنت‌گرایانه بر برخی متون اخلاقی آموزشی، موجب شده است که ارتباط میان اخلاق اسلامی و واقعیت‌های زندگی روزمره جوانان به‌خوبی تبیین نشود. در حالی که اخلاق اسلامی ظرفیت پاسخ‌گویی به همه ابعاد زندگی بشر را دارد، اما روش طرح آن، اغلب بر پایه بیان کلیات و توصیه‌های عمومی

است و کمتر به صورت مسئله‌محور و کاربردی ارائه می‌شود. این امر سبب می‌گردد جوانان اخلاق دینی را غیرکاربردی و صرفاً آرمانی تلقی کنند (نراقی، ۱۳۷۸، ص ۷۴).

در کلام امیرالمؤمنین (ع) آمده است: «إِنَّمَا قَلْبُ الْاَحَدِثِ كَالْاَرْضِ الْخَالِيَةِ، مَا اَلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ؛ دَلِ اِنْسَانِ جَوَانِ هَمِچُونِ زَمِينِ خَالِي اِسْت؛ هر چه در آن افکنده شود، می‌پذیرد» (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱). این حدیث نشان می‌دهد که اگر محتوای اخلاقی عمیق، منطقی و متناسب با نیازهای واقعی جوانان ارائه نشود، دیگران با افکار ناسالم این خلأ معرفتی را پر خواهند کرد (محمّدی ری‌شهری، ۱۳۷۷، ص ۱۳۴).

یکی دیگر از چالش‌های معرفتی، عدم تبیین عقلانی و فلسفی مبانی اخلاق اسلامی برای نسل تحصیل کرده و پرسش‌گر امروز است. نسل جوان خواهان فهم چرایی احکام اخلاقی است، نه صرفاً شنیدن بایدها و نبایدها. در حالی که متون و حیانی سرشار از استدلال‌های عقلانی درباره ارزش‌های اخلاقی‌اند، این بُعد کمتر در برنامه‌های آموزش اخلاق برجسته می‌شود. این ضعف می‌تواند زمینه سوءاستفاده مکاتب اخلاقی رقیب را فراهم کند (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۹۶).

قرآن کریم در تبیین برخی اصول اخلاقی، به استدلال عقلی تکیه می‌کند، از جمله: «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ؛ آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسان‌اند؟» (زمر، ۹) گویا قرآن می‌خواهد اخلاق را بر پایه معرفت و آگاهی بنا کند، نه تقلید کورکورانه (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۷، ص ۶۲).

همچنین کم‌توجهی به نیازهای عاطفی و روانی جوانان در تدوین محتوای اخلاقی، یکی دیگر از موانع مهم است. بسیاری از آموزه‌های اخلاقی با بیانی خشک و دستوری ارائه می‌شود، در حالی که جوان نیازمند درک، همدلی و گفتگو است. وقتی اخلاق صرفاً در قالب نصیحت و سرزنش عرضه می‌شود، نه تنها اثرگذار نیست، بلکه مقاومت درونی ایجاد می‌کند (محدثی، ۱۳۸۲، ص ۵۹).

در این زمینه، پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ؛ من برانگیخته شدم تا فضایل اخلاقی را کامل کنم» (کلینی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۹۹). این بیان نشان می‌دهد که اصل رسالت، اخلاق است و اگر حوزه نتواند این رسالت را به صورت مؤثر برای جوان امروز توضیح دهد، از هدف اصلی خود فاصله گرفته است (انصاریان، ۱۳۸۰، ص ۳۴).

از توضیحات علما برمی‌آید که مفتاح تأثیرگذاری اخلاق، پیوند دادن آموزه‌های آن با نیازهای واقعی انسان است. هنگامی که جوان رابطه میان اخلاق دینی و سعادت فردی و اجتماعی خود را درک نکند، آن را

اگرچه گاه میان حوزه و دانشگاه نوعی فاصله ذهنی و ساختاری پدید آمده است، اما واقعیت آن است که هر دو نهاد در اصل، به دنبال تربیت انسان صالح و مسئول در جامعه هستند. حوزه با پشتوانه آموزه‌های وحیانی و اخلاقی و دانشگاه با تکیه بر پژوهش‌های علمی، می‌توانند یکدیگر را در تکمیل این هدف یاری دهند. همچنین امام علی (ع) می‌فرماید: «الْعِلْمُ مَقْرُونٌ بِالْعَمَلِ؛ علم همواره همراه عمل است» (تمیمی آمدی، ۱۴۰۷ق، ح ۲۱۲۱).

در شرایطی که جوانان امروز با بحران هویت و سردرگمی اخلاقی مواجه هستند، حضور هم‌زمان عقلانیت علمی و معنویت دینی در کنار یکدیگر می‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای آنان باشد (حجتی، ۱۳۸۰، ص ۸۴).

آموزش و پرورش یکی از نخستین و مهم‌ترین نهادهای شکل‌دهنده شخصیت انسان است. اگر حوزه بتواند از طریق طراحی برنامه‌های اخلاقی، آموزش معلمان و حضور مشاوران مذهبی در مدارس نقش ایفا کند، این فرصت می‌تواند تأثیری عمیق و پایدار در نسل نوجوان و جوان ایجاد نماید. همچنین پیامبر اکرم (ص) فرمود: «الْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ؛ علم‌آموزی در کودکی مانند نقش بستن بر سنگ است» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۲۴۸).

از این رو، تعامل حوزه با آموزش و پرورش می‌تواند منجر به نهادینه شدن ارزش‌های اخلاقی در وجود نسل جوان شود و جلوی بسیاری از انحرافات آینده را بگیرد (سادات، ۱۳۶۸، ص ۶۴).

نهادهای فرهنگی نظیر مساجد، کانون‌های فرهنگی، مراکز هنری، سازمان تبلیغات و مجموعه‌های مردمی، نقش مؤثری در شکل‌گیری فضای عمومی جامعه دارند. حضور فعال و برنامه‌ریزی‌شده حوزه در این مراکز می‌تواند ارزش‌های اخلاقی را در قالب‌های متنوع و جذاب به نسل جوان منتقل سازد.

امام علی (ع) نیز می‌فرماید: «إِنَّمَا قَلْبُ الْإِنْسَانِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ، مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ؛ دل نوجوان چون زمین آماده است؛ هر چه در آن افکنده شود، می‌پذیرد» (نهج البلاغه، نامه ۳۱). این حدیث به‌خوبی بیانگر آن است که اگر نهادهای فرهنگی با همکاری حوزه، محتوای اخلاقی صحیح تولید و ترویج کنند، جوانان با آمادگی بیشتری آن را خواهند پذیرفت (رفیعی، ۱۳۷۶، ص ۹۷).

فعال‌سازی ظرفیت هنر، ادبیات، فیلم، نمایش و فعالیت‌های جمعی با محتوای اخلاقی، یکی از مهم‌ترین فرصت‌هایی است که از مسیر تعامل حوزه با نهادهای فرهنگی تحقق می‌یابد. یکی از مهم‌ترین فواید تعامل حوزه با دانشگاه و آموزش و پرورش، ایجاد بستر مناسب برای پاسخ به شبهات اخلاقی و اعتقادی جوانان

است. حضور طلاب آگاه و اساتید اخلاق در محیط‌های علمی می‌تواند مانع از تأثیرگذاری جریان‌های منحرف شود.

بنابراین یکی از مهم‌ترین فرصت‌های تعامل، پیشگیری از بحران‌های اخلاقی و اعتقادی در میان جوانان است. تعامل حوزه‌های علمیه با دانشگاه، آموزش و پرورش و نهادهای فرهنگی، یکی از مهم‌ترین فرصت‌های موجود برای پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان است. این تعامل می‌تواند در ابعاد مختلفی مانند آموزش اخلاق، ترویج ارزش‌های دینی، پاسخ به شبهات، فرهنگ‌سازی اجتماعی و تقویت هویت دینی جوانان تأثیرگذار باشد. با بهره‌گیری از این ظرفیت بزرگ، حوزه می‌تواند از یک نهاد محدود به یک مرجع فعال و مؤثر در نظام تربیتی جامعه تبدیل شود. تأکید اسلام بر همکاری، آموزش، امر به معروف و هدایت نسل جوان، همگی نشان می‌دهد که این مسیر، نه تنها یک فرصت اجتماعی، بلکه یک وظیفه شرعی و الهی محسوب می‌شود (حر عاملی، ۱۴۰۳ق: ج ۱۱، ۴۱۷).

نتیجه‌گیری

حوزه‌های علمیه همواره به عنوان نهادی سنتی، مسئولیت تربیت اخلاقی جامعه را بر عهده داشته‌اند. بررسی چالش‌ها و فرصت‌های حوزه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان نشان می‌دهد که این نهاد با مجموعه‌ای از مشکلات و محدودیت‌ها مواجه است که اگر نادیده گرفته شوند، می‌تواند اثرگذاری آن در تربیت اخلاقی نسل جدید را کاهش دهند. چالش‌های حوزه در این زمینه چند محور اصلی دارد: چالش‌های معرفتی و محتوایی که ناشی از فاصله بین محتوای سنتی و نیازهای اخلاقی نوپدید نسل جوان است؛ چالش‌های ارتباطی و تبلیغی که به سبب ضعف در زبان و روش‌های مناسب ارتباط با جوانان ایجاد می‌شود؛ چالش‌های ساختاری و آموزشی که مربوط به برنامه‌های تربیتی و نظام آموزشی حوزه است؛ و چالش‌های اجتماعی و فرهنگی که ناشی از تحولات جامعه و تغییر الگوهای رفتاری جوانان می‌باشد.

با این حال، حوزه‌های علمیه دارای ظرفیت‌ها و فرصت‌های منحصر به فردی نیز هستند که می‌توانند زمینه پاسخ‌گویی مؤثر به نیازهای اخلاقی نسل جوان را فراهم کنند. از جمله این فرصت‌ها می‌توان به پشتوانه غنی علمی و اخلاقی حوزه‌ها، امکان بهره‌گیری از رسانه و فناوری‌های نوین ارتباطی، ظرفیت تربیت نسلی از طلاب متخصص اخلاق کاربردی و فرصت تعامل با دانشگاه، آموزش و پرورش و نهادهای فرهنگی اشاره کرد. این ظرفیت‌ها می‌توانند به عنوان نقطه قوت برای جبران ضعف‌ها و تقویت اثرگذاری حوزه در تربیت اخلاقی جوانان عمل کنند. به طور کلی، جمع‌بندی نشان می‌دهد که حوزه‌های علمیه نیازمند بازنگری و اصلاح راهبردی در سطح محتوایی، ارتباطی و ساختاری هستند تا بتوانند پاسخ‌گوی تحولات اخلاقی و فرهنگی نسل جدید باشند. در عین حال، ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه حوزه نیز می‌توانند مسیر تحقق این هدف را هموار سازند.

راهکارها: برای بهره‌گیری مؤثر از ظرفیت‌ها و رفع چالش‌ها، می‌توان راهکارهای زیر را پیشنهاد کرد:

۱. بازنگری و به‌روزرسانی محتواهای آموزشی و اخلاقی

۲. تقویت روش‌های ارتباطی و تبلیغی

۳. استفاده هوشمندانه از رسانه‌ها و فناوری‌های نوین

۴. بازسازی ساختار آموزشی و تربیتی حوزه

۵. توسعه تعامل با نهادهای فرهنگی و آموزشی

منابع و مأخذ

*قرآن کریم

نهج البلاغه

- ۱- احمدپور، رنجبری. (۱۳۹۸). تحلیل چالش‌های اخلاقی نسل جوان و نقش حوزه‌های علمیه. دانشگاه امام رضا.
- ۲- ارفع، کاظم. (۱۳۷۴). اصول تربیت اخلاقی در حوزه‌های علمیه. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ۳- انصاریان، حسین. (۱۳۸۰). روش‌های تبلیغ اخلاقی و ارتباط با نسل جوان. قم: انتشارات مدرسه اسلامی.
- ۴- الهامی‌نیا،. (۱۳۸۴). سبک‌های نوین تبلیغ اخلاقی. تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی.
- ۵- پیروزمند، علیرضا. (۱۳۸۵ش). نقش حوزه‌های علمیه در پاسخ‌گویی به نیازهای اخلاقی نسل جوان. انتشارات دانشگاه قرآن و حدیث.
- ۶- تمیمی آمدی،. (۱۴۰۷ق). المدخل فی علم الأخلاق. قم: دارالمعارف الاسلامیه.
- ۷- حجتی، محمدباقر. (۱۳۸۰). ارتباط حوزه و جامعه: مطالعه‌ای درباره جوانان. قم: انتشارات حیات حوزه.
- ۸- حرانی،. (۱۳۹۶). چالش‌های ارتباطی حوزه با نسل جوان. قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ۹- حر عاملی،. (۱۴۰۳ق). وسائل الشیعه. قم: دارالمعارف الاسلامیه.
- ۱۰- خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۷). مجموعه آثار امام خمینی (ره). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۱۱- رفیعی، جعفر. (۱۳۷۶). روابط اخلاقی و تربیتی در جامعه اسلامی. قم: انتشارات مدرسه اسلامی.
- ۱۲- سادات، محمدعلی. (۱۳۶۸). روش‌های نوین تبلیغ و تربیت اخلاقی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳- صلح میرزایی، سعید. (۱۳۹۰). ارتباط دینی با جوانان: شیوه‌ها و چالش‌ها. انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.
- ۱۴- طباطبائی، سید محمدحسین. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دارالتفسیر الاسلامیه.
- ۱۵- کلانتری، علی‌اکبر. (۱۳۸۲). تبیین اخلاق اسلامی و چالش‌های معاصر. انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.
- ۱۶- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۸۵ق). الکافی. قم: دارالکتب الاسلامیه.
- ۱۷- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۴ق). بحارالانوار. قم: دارالکتب الاسلامیه.

- ۱۸- محدثی جواد. (۱۳۸۲). اخلاق معاشرت. تهران: انتشارات پژوهشکده اخلاق اسلامی.
- ۱۹- محمدی ری شهری. (۱۳۷۷). نظام اخلاقی در زندگی جوانان. قم: انتشارات مدرسه اسلامی.
- ۲۰- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۲). الدرر السنیة فی فضائل اخلاق. قم: انتشارات مکتب اسلام.
- ۲۱- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۵). تفسیر نمونه: اخلاق و تربیت. قم: انتشارات مکتب اسلام.
- ۲۲- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۲). جامع المقدمات فی الاخلاق الاسلامیه. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- ۲۳- نراقی، احمد. (۱۳۷۸). معراج السعاده. قم: انتشارات بنیاد فرهنگ اسلامی.